

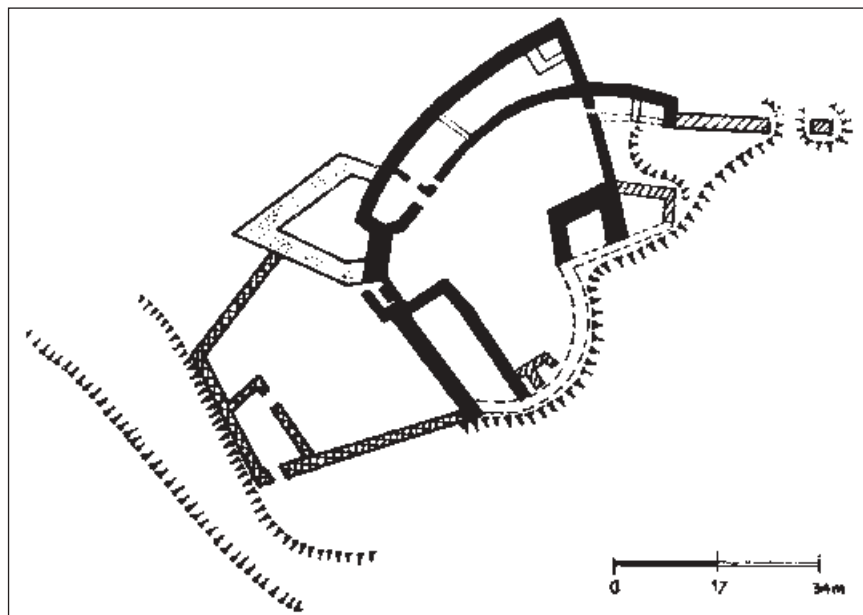
VÁRAK

Erdély 16–17. századi várépítészete szorosan kapcsolódik a fejedelemség történetéhez, és – a javában zajló hadügyi forradalomnak köszönhetően – tulajdonképpen ebben a műfajban jelentkeznek először a tiszta reneszánsz építészeti megoldások. A fejedelemség legveszélyeztetettebb határvonala a nyugati síkságon húzódott, az ellene vezetett hadjáratok során a királyi csapatok a Kassa–Tokaj–Várad–Meszési-hágó, illetve a Kassa–Szatmár–Szilágyság/Kővár útvonalon igyekeztek a Szamos völgyébe jutni, míg a török csapatok többnyire a temesi pasaság felől, a Maros völgyében vagy Karánsebes irányából, az Erdélyi Vaskapun át vonultak az országba. A védekezésre felkészülve így ezeken az útvonalakon kellett kiépíteni az ellenség előrehaladását gátló, akadályozó várakat, természetesen annyit, amennyire a fejedelemség határai között élő gyér népesség energiáiból futotta, s amennyire az újonnan létrejött, de kormányzati módszereiben az erdélyi vajdaság korának patriarchális megoldásait alkalmazó új állami berendezkedésnek sikerült a társadalom védelmi erőfeszítéseit megszerveznie és összpontósítania.

Az olasz reneszánsz hadiépítészeti megoldásainak

elterjedése Erdélyben bizonyos kétarcúságot mutat. A kezdeti lendület után inkább csak a fentebb említett, a tüzérségi ostromnak potenciálisan kitett nyugati végvárrendszert látták el modern erődítményekkel. Az ország belsejében fekvő, természetből is védett középkori eredetű várak esetében azonban eltekintettek az ilyen költséges és munkaigényes védőművek megvalósításától.

Amikor 1564 és 1567 között a jószemű és nyilvánvaló hadiépítészeti tapasztalatokkal rendelkező Giovanni' Andrea Gromo Erdélyben járt, a szamosújvári és a bethleni várról, valamint Gyulafehérvár Castaldo által kiegészített, számunkra ismeretlen,¹⁵⁰ zömökben kevésbé időtálló, föld- és palánkerődítésű védőövről jegyezte fel, hogy azok korszerűek és „*alla moderna*” épített (olasz)bástyáikkal, illetve ágyúpadjaikkal (*piattaforma*) hatékonyan vehetik fel a harcot az ostromlók tüzérségével.¹⁵¹ Az említettekhez még hozzászámíthatjuk Szeben itt-ott már korszerűsített impozáns középkori védőövet, Brassó Fellegvárának belső védőgyűrűjét és Tótfalud püspöki várát, Erdély egyik legkorábbi, olaszbástyával kiegészített védőművét, amely azonban Gromo idejére már el is szítette harcászati jelentőségét.¹⁵²

59. Tótfalud várának az alaprajza

60. Brassó. Fellegvár. A belső védőv tornyai. 1568 körül

A viszonylag szűk völgyben fekvő Brassónak a környező magaslatokon elhelyezhető, lőszerszámok tűzének kitett középkori eredetű védőrendszerét a 16. század elején már külső védművek megépítésével is bővítették, amelyekből egyúttal a várost elkerülő utat is ellenőrizhették. Ilyen lehetett az az 1520-as években említett, patkó alakú, toronyszerűen magas erődítmény is, amely a márgadombon emelt Fellegvár magvát alkotta. Ezt az időközben elavult erődítményt a század közepe után három kisméretű, olaszbástya formájú és egy sokszögű ágyútorony hozzáragasztásával bővítették¹⁵³, majd a 17. század elején szabályos négyszögletű udvart kerítő külső védőövbe foglalták, sarkain olaszbástyákkal és felvonóhidas kapuja felett zömök, szuroköntöggel ellátott toronnyal.¹⁵⁴ Az 1972-es ásatások során előkerült ennek a „zseberődítménynek” az olasz hadmérnöki traktátusok megoldásait idéző „vízműve” is : a patkó alakú belső toronyudvart ciszternává ala-

61. Brassó. Fellegvár. A külső védőv bástyája. 1623 körül

62. Brassó. Fellegvár. A külső védőöv kapuja

63. Brassó. Fellegvár. A középkori torony udvarából kialakított ciszterna ásatása

kították, és feltöltötték kavicssal. Közepére, vastag kavicsrétegbe ágyazva egy téglából épült és kővel, kavicssal töltött csonkakúp alakú téglalapítményt állítottak. A bevezetett esővíz ennek a hézagokkal falazott oldalán átszűrődve töltötte fel fokozatosan a tároló kavicsrétegeit, ahonnan azután a kapu felőli oldalon, a vízgyűjtő szintje alatt elhelyezett csorgón át ömlött ki. Bár keltezésére konkrét támpontot az ásatások nem szolgáltattak, nincs kizárva, hogy az említett ciszterna még az osztrák helyőrség megjelenése előtti időkben, de mindenképpen a külső erődív megépítése után elkészült.¹⁵⁵ A Fellegvár volt a

színhelye 1687-ben a kiváltságaik védelmében fegyvert fogó brassói polgárok megmozdulásának is, akik csak a császári csapatok ágyútüzére adták fel kilátástalan védelmét.

A korábban, már 1538 után elkezdett szamosújvári építkezésen kívül valamennyi újonnan erődített épület a Giovanni Battista Castaldo tábornok kíséretében Erdélybe érkezett királyi építészeknek tulajdonítható, tehát megközelítőleg 1551 és 1556 között keletkezhetett. A Szamosújvár és Tótfalud alaprajzából szembetűnő ék alakú bástyák az ún. óolasz, a szebeni Haller-bástya összehúzott szárnyfalaival a fejlettebb, ún. fülesbástyás változatát képviselik ennek a reneszánsz erődítési rendszernek. Ezeket a bástyákat általában gazdaságos kerület-terület arányú, szabályos sokszögű, egyenes kurtina-szakaszokból álló védőövbe foglalták, olyan távolságra egymástól, hogy a szárnyfalaikban, illetve a „nyakukban” rejtőzködő kazamatákban elhelyezett ágyúk keresztűz alá vehesék a várfalak előtti holteret és pásztázhassák a szomszédos bástyák homlokfala előtti teret is. Természetes, hogy e bástyák nagy kiterjedésűek kellett hogy legyenek, mert ágyúteraszukra és kazamatáikba viszonylag nagy öblű és nagyméretű tüzszerszámokat

szántak, s mint az erődítmény legszilárdabb elemeinek, ezeknek kellett pajzsként felfogniuk a környező várfalakat veszélyeztető ellenséges ágyútűz egy részét is. Belsejüket a boltozott kazamaták fölött földdel, homokkal vagy kavicsal töltötték fel, és szilárd, az ágyúk súlyát és visszahatását elviselő teraszokat alakítottak ki a mellvédjük mögött. Így méreteik – a várvédelem tűzerejének növekedésével összhangban – Szamosújvár 40 m-es homlokfalú óolasz bástyáitól a váradi és gyulaféhevári vár 120 m-es homlokfalú fülesbástyáiig folyamatosan növekedtek.¹⁵⁶ Ezzel a fejlődéssel párhuzamosan, a máig fennmaradt és leglátványosabb bástyák mellett, e várak építői számos külső, mára nyomtalanul eltűnt, főleg fából és földből készített védműelemmel gyarapították az erődítmények védelmi képességeit.

Az utóbbi időben, a fogalmak és az elemzés szempontjainak tisztázódása s az európai hadtörténeti irodalom eredményeinek feldolgozása rendjén, alapos kritika érte a bevett, a 20. században alkalmazott hadiépítészeti kronológiát is.¹⁵⁷ Domokos György hívta fel a figyelmet arra, hogy a vizsgált időszak nagyobb részében nem beszélhetünk az új olasz erődítési rendszer jelenlétéről, annak ugyanis csak bizonyos

64. Luigi Ferdinando Marsigli(?): Szamosújvár alaprajza. 1687.

elemei jelennek meg várépítészetünkben, így a 15. század végétől ismert és alkalmazott fülesbástyák jelenléte önmagában még nem jelenti e fejlettebb rendszernek a meghonosodását is.¹⁵⁸

Az erdélyi fejedelemségben – leszámítva a legtöbb támadásnak kitett és legelérhetőbb nyugati végvár-rendszert alkotó erődítményeket, Borosjenő, Várad, Pocsaj, Székelyhíd és Szatmár várait – nem volt következetes az új erődítési módszerek elterjedése. Leginkább még a korszak kezdetén, az 1541-et követő évtizedekben törekedtek az erődítmények olaszbástyás kiépítésére, de – úgy tűnik – még a török támadások felfogása szempontjából jelentős Lippa, Lugos és Karánsebes várai is kiépítetlenül maradtak, nyilván azért is, mert a török katonai vezetés békeidőben megbocsáthatatlan, ellenséges cselekedetnek minősítette volna az ilyen munkálatokat.¹⁵⁹

Szamosújvárott 1538-tól kezdve János király nevében és Fráter György megbízásából, egy ideig valószínűleg Domenico da Bologna királyi építész közreműködésével indult meg a négysarokbástyás vár építése.¹⁶⁰ Az építetők címerai a várkaput és a két keleti

65. Szamosújvár. Bánk Pál építési emléktáblája. 1540.

66. Szamosújvár. A palota és a kápolna udvari homlokzata. 1541–1551.

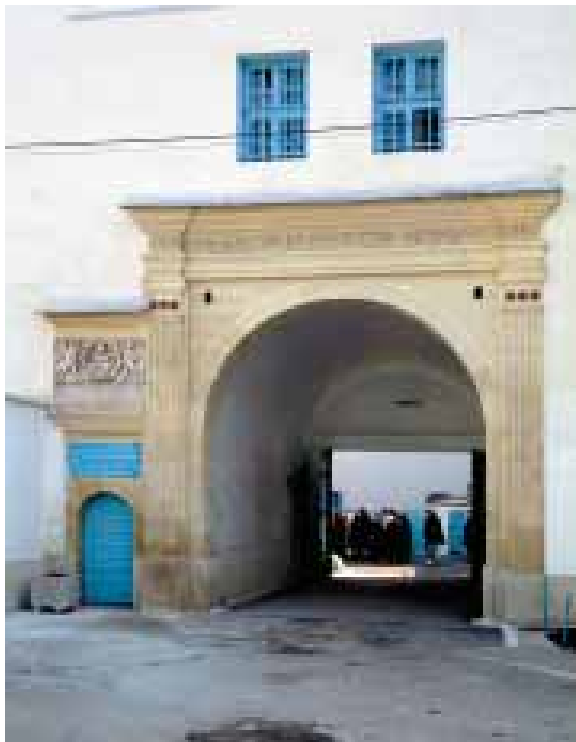
67. Szamosújvár.
A palota nagyterme

bástyát díszítették eredetileg. Az eredeti alaprajzi fel-
fogáson változtattak már az 1564-et – Gromo híradá-
sát – megelőző években, János Zsigmond uralkodása
alatt, amikor a vár készen álló főkapuja elé külső várat
építettek, s ennek két félbástyával és kaputoronnyal
védett kötőgátját a védőárkon is átnyúló bástyával
terjesztették ki. Ezzel a bővítéssel egy időben a vár
másik három oldalán alacsonyabb védőfalakkal
falszorosokat alakítottak ki, melyeknek középtenge-
lyébe lövészeknek szánt, kiugró bástyácskákat építet-
tek.¹⁶¹ Az építkezések a források tanúsága szerint vé-
gigkísérték János Zsigmond és a Báthoryak korát, be-
fejezésükre alighanem csak a 17. század első felében
került sor, amikor a Giovanni Landi által átalakított
(?) nyugati – újabb várkaput védő félbástya újjáépíté-
sét/átalakítását (?) megörökítő felirat készült,¹⁶² I. Rá-
kóczi György uralkodása alatt pedig a vár árkait széle-
sítették.¹⁶³ Az ő nevét viselte a 18. században az előbb
említett félbástya is.¹⁶⁴ Akkorra azonban a vár már el-
avultnak számított, mert időközben – az ágyúk lőtá-
volságának növekedésével – sebezhetővé vált az épí-
tésekor még távolinak tetsző magaslattal felől, a 18.
század elejére pedig az igen szűk, kisszámú védőre
méretezett erődítmény veszélyes csapdájává válhatott
volna annak a helyőrségnek, amely védelmét megkí-
sérli. Így II. Rákóczi Ferenc 1705-ben, a zsidói vere-
ség után nem mert csapataival a tömör építésű, de
„szűk és szoros” várban maradni, amelynek a bástyái a
védelemre elégtelenek voltak.¹⁶⁵

A szamosújvári vár belsejében valószínűleg még
Fráter György életében megépült a kétszintes, az első
nyugati várfalra támaszkodó, annak lőréséhez igazo-
dó alapincézett palotaépület, amelyet kétoldalt a kapu,
illetve a sokszögzáródású kápolna határolt. A ma két-

68. Szamosújvár. A belső várkapu fölötti zárterkély. 1542 körül

69. Szamosújvár. A belső várkapu. 1542.

70. Szamosújvár. Martinuzzi György címere. 1542.

menetes épület két középső nagytermét négy-négy boltszakaszra osztotta egy-egy négyzetes metszetű pillér, amelyre középen ráfutottak a boltozattartó hornyolt gótikus bordák, s hasonló lehetett a környező, később négybe osztott helyiségek boltozata is. A rangos főhomlokzatot az emeleten nyolc, lécek közé fogott kímával és pálcával díszített háromosztatú, eredetileg kőkeresztes reneszánsz ablak díszítette, és ugyanilyen ablakok fogták közre az épület középtengelyében a lépcsőn át megközelíthető magasföldszinti bejáratot is. A palota szélességénél valamivel rövidebb, boltozott kapualjra kétsejtes emelet került kőgyámokra támasztott zárterkéllyel, amelyet a homlokzatával egyező keretelésű ablak világított meg.

Golyvázott, szabályos párkányt tartanak a félköríves záródású – a felvonóhíd láncainak nyílásait ma is őrző – belső várkapu vájatos toszkán pilaszterei, s a párkány frízében elegáns reneszánsz betűkkel vésett felirat hirdeti az építtető váradi püspök jelmondatát: „DOMINVS ADIVTOR ET PROTECTOR MEVS QVEM TIMEBO”. A hozzáragasztott, ugyancsak félköríves záródású gyalogkapu keretét egyenes szem-

71. Szamosújvár. A kápolna ablakai. 1551 előtt

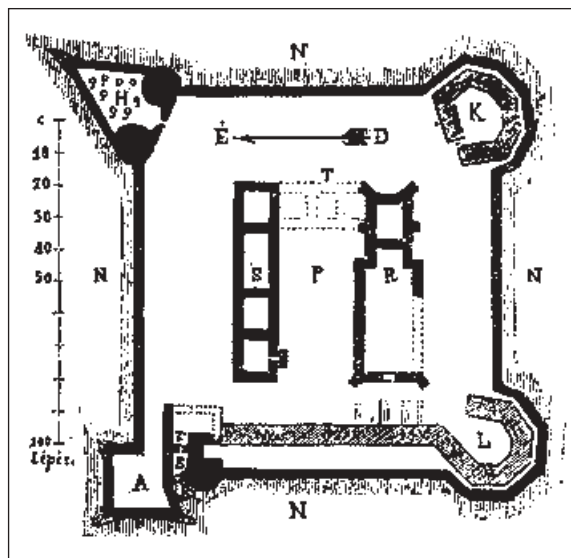
öldök zárja, fölötté az építető főpap olaszkoszorúba foglalt címerét szárnyas puttók tartják. A palota másik oldalán a kápolna kiugró, sokszögű, kváderezett élű¹⁶⁶ szentélyzáródásának oldalait a megvilágítandó belső térhez méretezett magas ikerablakokkal díszítették. Ezek szárköveit lépcsőzéssel mélyített tükrű pilaszterekre támaszkodó kannelúras pilaszterek alkotják, amelyekre ugyancsak lépcsőzött tükrű táblák közvetítésével támaszkodik a golyvázott szemöldök. A kápolna belsejét párkányfejezetes késő gótikus fél-oszlopokra¹⁶⁷ támaszkodó későbbi, 1760 (?) táján készült hevederes-dongás boltozat fedi. A belső térnek majdnem harmadát foglalja el az ugyancsak párkányfejezetes reneszánsz pilaszterek által közrefogott mellvédű és kétszer hornyolt bordás keresztboltozatos boltszakaszokra támasztott karzatéptmény. 1989 után a helyiséget ismét kápolnáknak rendezték be, cementes vakolattal kisimított falait vásári színezésű, görögkeleti ikonográfiájú, vadonatúj festményekkel díszítették.¹⁶⁸

Ez a palotaépület – az egyik ablakkeret „*hic fuit*” jellegű felirata alapján – 1545-ben már készen állhatott.¹⁶⁹ Fennmaradt korai díszítőfaragványainak stílusa a kolozsvári Wolphard–Kakas-házzal mutat hasonlóságokat. Különösen a Wolphard Adorján által készített ablakok címerpajzsai, feliratainak betűformái és záródíszje,¹⁷⁰ amelyekhez egy másik, 1536-os kolozsvári felirattöröredék,¹⁷¹ valamint a gyalui vár alább idézendő, 1540 körüli feliratának formái is hozzárendelhetők, rokoníthatók a szamosújvári főkapu feliratával.

A külső várudvaron egy 1653-ból származó és II. Rákóczi György meg Báthory Zsófia névbetűivel jelölt feliratos tábla alapján a 17. század közepén emelték az ún. Rákóczi-palotát. Emeletén négy helyiség található, homlokzatán a Bethlen–Rákóczi-építkezésekre annyira jellemző háromszögű oromzatos reneszánsz keretek sorakoznak.

Olaszbástyás rendszerben építették át 1562 után Udvarhely várát is. Korábbi története a marosvásárhelyiével mutat párhuzamokat: 1492 előtt Báthory István erdélyi vajda erődíttette – a fejedelemség korának módszereit előlegező – országos közmunkában a ferences kolostor épületegyüttesét. Valószínű, hogy ehhez az építkezéshez kapcsolhatók a négyszögletes udvar déli sarkait védő sokszög alaprajzú ágyútornyok.¹⁷²

A székely felkelés leverése, 1562 után János Zsigmond fejedelem parancsára épült meg az akkortól Székelytámadt várának nevezett erődítmény északi

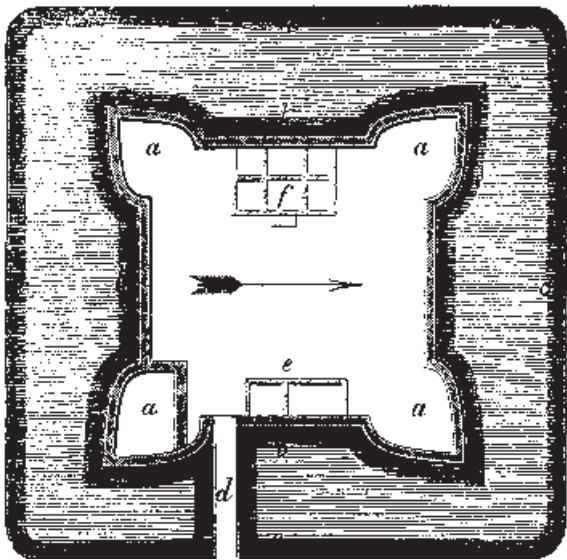
72. Székelyudvarhely. A vár alaprajza

oldalának és kapujának védelmére egy-egy kisméretű olaszbástya,¹⁷³ valamint egy kisebb, kiugró, lövészeknek szánt védmű (?) a kapu másik oldalán, a nyugati és a déli oldalon pedig falszorost alakítottak ki. A volt kolostor egyik épületszárnyának a várépítés után kialakított „palotáin” Orbán Balázs még megfigyelhetette a reneszánsz ikerablakokat.¹⁷⁴

Az udvarhelyi vár párjaként épült meg János Zsigmond uralkodása idején, 1565-ben, a székely felkelés leverése után a háromszéki Cófalva határában a várhegyi Székelybánja vár. Története alig három évtizedes, mert 1599-ben a székelyek le is rombolták. Orbán Balázs a terepdomborulatok alapján mérte fel és vázolta az alaprajzát, amelyből világosan kirajzolódik a mintegy 60×60 m-es négyzetet határoló kurtinák sarkaihoz illeszkedő olaszbástyák körvonalai.¹⁷⁵

A széles árokkal körülvett vár bejárata, akárcsak Szamosújváron, Udvarhelyen, később pedig Szilágyosomlyón, az egyik sarokbástya mellett volt. Ez a megoldás – úgy látszik – általános a fejedelemség 16. századi erődítményein.

1568-ban indult meg Váradon az első olaszrendszerű fülesbástya, a Királyfia-bástya építése, s két évre rá Váradon működő „Julius Caesar fundáló” – feltehetőleg Giulio Cesare Baldigara, Szatmár védműveinek építője – dolgozta ki azt az új tervet, amelynek értelmében a már elkezdett bástyát meg a jelenlétében, 1570-től építeni kezdett hasonlóan kisméretű párját, a Csonka-bástyát belefoglalta a megközelítő-

73. Várhegy. A Székelybánya vár vázlatos alaprajza

74. Georgius Hoefnagel: Várad vára. 1598 után

leg szabályos ötszögű, a középkori várövet fokozatosan felváltó, kiterjedt védműbe. A vár egyetlen kapuját a Csonka- és Bethlen-bástya közötti kurtina középtengelyében utólag hozzáragasztott védőfalak fogják közre.¹⁷⁶

A Báthoryak korában következetesen továbbfolytatott országos építkezés során emelték a jóval nagyobb méretű Aranyos- (1572) és Veres-bástyát, s elkészült az ideiglenesen csak palánkszerkezettel védett Föld-bástya is. A kötőgátak és a Föld-bástya kőburkolatának a teljes kiépítésére már nem került sor 1598 előtt, amikor az erődítmény és védői eredményesen hátrítottak el egy török ostromot.

Bethlen Gábor uralkodása alatt, 1618-ban a Föld-bástya (azóta Bethlen-bástya) kőburkolatának az építése kezdődött el. 1618-as évszámokat véstek – egyet tükörben – a bástyaél kvádereibe. A kapu felőli bász-

75. Nagyvárad. Bethlen Gábor fejedelmet dicsőítő felirat a Bethlen-bástya déli „fülén”. 1627.

tyafülön látható veretdíszes keretű verses feliratot¹⁷⁷ azonban a munkálatok elhúzódását tükrözően csak később, 1627-ben készítették el. Csúcsán Bethlen Gábor címere állott ovális pajzsban,¹⁷⁸ amelyet ugyancsak maszkokkal és veretdíszekkel ékes keret fogott körül. Az ovális pajzsba foglalt fejedelmi címer Bethlen Gábor 1628-as nagybányai veretből ismert tízszeres aranyforintján fordul elő.¹⁷⁹

A váradi bástyák feltöltése, a falak előtti vizesárok mélyítése, bélietfalainak és ellenlejtőjének kiépítése még I. Rákóczi György uralkodása alatt is folytatódott. Erdély legnagyobb és legkorszerűbb végvára 1660-ban úgy került török kézre, hogy a 3–5000¹⁸⁰

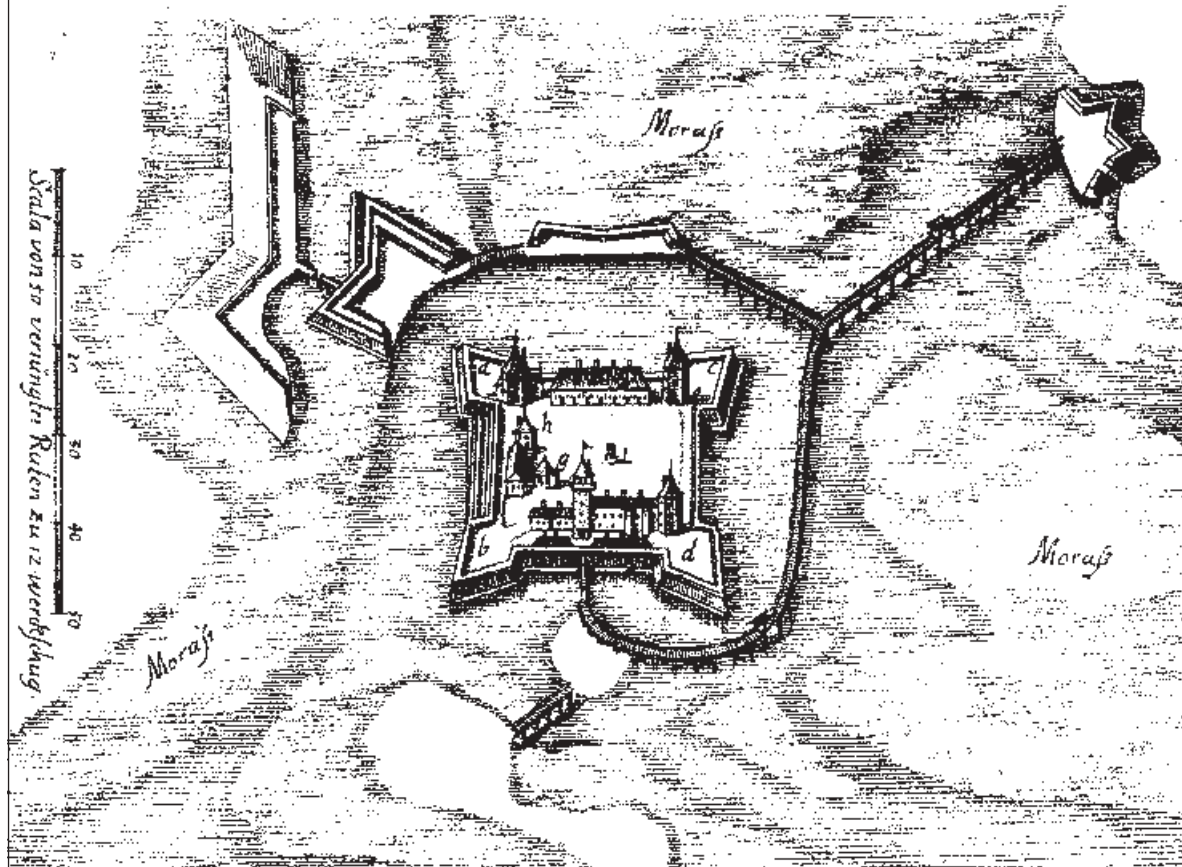
védőre méretezett, jól felszerelt erődítményt mintegy nyolcszázötven főnyi, bennszorult környékbeli nemesekből, parasztokból és Várad polgáraitól megreformátus scholájának diákjaiból álló, jószerivel egyetlen bástya védelmére is elégtelen őrség védelmezte, képzett parancsnok, a várvédelemben jártas katonák és gyakorlott tüzérek nélkül. Negyvenöt napos hősie ellenállásuk a legfényesebb bizonyossága annak, hogy a váradi végház erődítményként még akkor is helytállhatott volna.¹⁸¹

A Zólyomi család palánkbástyákkal erődített székelyhídi várán 1634 januárjában kezdődtek el az átalakítási munkálatok, a fejedelem olasz fundálójának (Giacomo Restinek vagy Raguzai Bobik Jánosnak) a tervei szerint, mindjárt azután, hogy a hazaárulással vádolt korábbi tulajdonost, Zólyomi Dávidot fej- és jószágvesztésre ítélték (1633). A munkálatokat egészen 1642-ig folytatták Sánta Német Kőműves György, Haller Gábor és Sárdi Imre tervei szerint, a fejedelem és később fiai állandó felügyelete alatt. Ezek során az Ér lánkjába levert égerfa cölöpökre alapozott, terméskőből és téglából épített szabályos négybástyás várrá alakították át, s a későbbiekben, még a várnak a vasvári béke értelmében az 1665. évben bekövetkezett lerombolása előtt, sáncművel is biztosították a mocsáron átvezető út hídfőállítását. 1642-ben 12 „falkonnyal”, a gyulaféhevári ágyúöntőház termékeivel fegyverezték fel az újonnan elkészült bástyákat.¹⁸²

76. Nagyvárad. Légi felvétel a várról

Abbildung der Bollung Seckelhit; vor der Demolirung Anno 1665

77. L. Ssicha: Székelyhíd vára 1665-ben

A Berettyó és az Ér találkozásánál, Pocsajon régi földvárat modernizáltatott I. Rákóczi György. A négybástyás földművet a gyulaféhevári ágyúöntőházban készült 24 darab egyforma, a fejedelem címerével díszített 12 fontos ágyúval fegyverezték fel.¹⁸³

Ennek a végvárrendszernek a déli szárnyán Zaránd vármegye legfontosabb vára Borosjenőn volt. A 17. század elején palánk- és földmű kerítette a Fehér-Körös egyik kanyarulatának árterületén álló középkori erődtámaszt. Jelentősége különösen Lippa ismételt török kézbe kerülése után (1616) nőtt meg, s az erdélyi országgyűlés szinte évente rendelt országos vagy vármegyei közmunkát az építésére. A munkálatok különös lendülettel folytak a katonai építészetben jártas Haller Gábor várkapitánysága idején. 1652-re fejezték be a külső védőöv délkeleti bástyájának kőépítményét, s az 1658-as veszedelemre már csak az

utolsó, negyedik bástyának hiányzott a kőburkolata. Közben a Körös medrének szabályozásával kialakították a várarkot és egy új, híddal kapcsolt palánkos elővárat is, amelybe „*rácokat és egyéb jövevény embereket*” telepítettek. A vár belsejében, valószínűleg a középkori várból, kastélyszerű, négy saroktoronyos palotát alakítottak ki.¹⁸⁴

A fejedelemség határaitól távolabb fekvő, régebbi s többnyire hegyre épült, természetből is védett várak esetében a 16. század végén és a 17. században lemondtak az igen költséges és sok energiát igénylő bástyás rendszer alkalmazásáról, a kurtinák kiterjesztésével, legfeljebb egy-egy olaszbástya megépítésével próbálták ellensúlyozni középkori szerkezetükből és a terepviszonyokból adódó gyengeségeiket.

Az átalakítások oka Görgényben a várudvar közepén magasló, veszélyes célpontot kínáló szikla és a

magasságával ugyancsak veszélyforrást jelentő óratorony volt. Ezeket az 1639-ben elkezdett építkezés rendjén elhordták, illetve lebontották s – hogy a várat ne lőhessék a Görgény-völgy egyik északi magaslata felől – Haller Gábor egy kazamatás olaszbástyát fundált el, melyhez mintául a sárospataki vár egyik bástyájának alaprajzát használták. I. Rákóczi György bölcs előrelátásának köszönhetően tarthattak ki benne 1708-ban hónapokig a fejedelem dédunokája, II. Rákóczi Ferenc által őrizetére odarendelt palotás hajdúk a várat ostromló császári sereg ellen.¹⁸⁵

Valószínű, hogy csak a terepadottságokat kihasználó ágyúteraszokkal fejlesztették tovább a dévai vár¹⁸⁶ védműveit, s hasonló módon járhattak el a Lapos vize fölött strázsáló Kővár esetében is.¹⁸⁷

A fejedelemség sorsának az irányítói rájöhettek arra is, hogy ezeknek a nagyon sok munkát igénylő építkezéseknek sok értelme nincs. Elég, ha – az Erdély meghódítását, hódoltatását célzó 16–17. századi Habsburg-, illetve török hadjáratokra visszatekintve – arra figyelünk, hogy ezen a hadszíntéren szinte soha nem operáltak ostromtüzérséggel, mert a hadtápvonalak

hosszúsága és a rossz utak miatt előállott utánpótlási nehézségek megoldhatatlan feladatok elé állították az ellenséges hadvezetést. Az Erdélyt hódoltató török vagy császári csapatok nem tudták magukkal hozni sem ostromágyúikat, sem a használatukhoz elengedhetetlen lövedék- és lőporkészletet az utak állapota miatt. A Sebes-Körös mentében például mintegy harmincszor kellett átgázolni a folyón, és ez a művelet a legkevesebb 20–30 ökör vontatta ostromágyúk esetében kivihetetlen volt.¹⁸⁸ Az ilyen támadásokban leginkább alkalmazható kis öblű tábori ágyúk pedig nem árthattak még az elavult középkori váraknak sem.

Vetési István református prédikátor nyilván nem alaptalanul jegyezte meg 1631-ben, hogy: „Végezetre, az országnak birodalmát megtartó erőhöz értetnek az országban lévő erősségek is, kik váraknak neveztetnek. Melyek az kicsiny támadásban erősek és hasznosak, de az nagyban (amint immár csak ez mi üdőkben¹⁸⁹ is történt) erőtlének és haszontalanok, kiket mindazonáltal nem jó megvetni, mert, amely várak kiváltképpen az országnak határiban vannak, azok az ország oltalmazására és az külső ellenségre nézve hasznosok.”¹⁹⁰

78. Luigi Ferdinando Marsigli(?): Kővár vára. 1687.

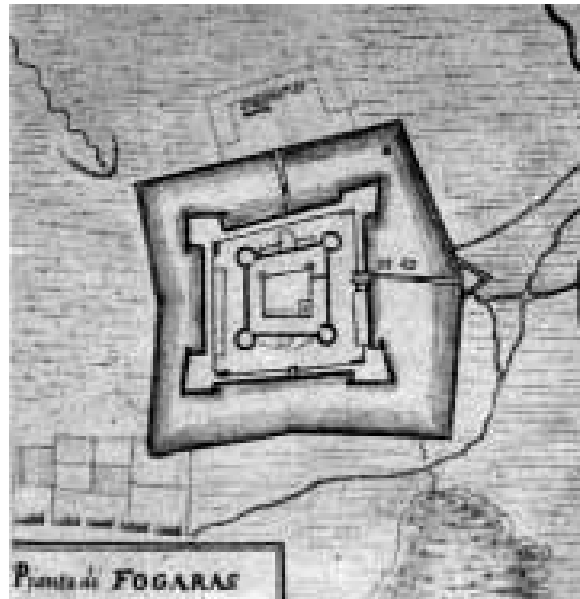

79. Luigi Ferdinando Marsigli(?): Gyulafehérvár vára. 1687.

E szabályszerűséget erősítő kivételek közé tartozik Gyulafehérvár, amelynek két déli, méreteiben csak a váradi nagy bástyákkal vetekedő s részben ma is fennálló bástyáját Bethlen Gábor uralkodása alatt, 1618–1619-től kezdődően építették meg, valószínűleg a Castaldo korából öröklött védműveket helyettesítendő. A munkálatok terhét az országgyűlés a fejedelem és a három *natio*, a vármegyék, a szászok és a székelyek között osztotta meg – valamennyien egy-egy bástya megépítését vállalták magukra –, ezek az erőfeszítések azonban a harmincas évekre szemmel láthatólag ellankadtak, s az utolsó két bástya már meg sem épült. Csak a fejedelmi palotát magába foglaló, a fejedelem által építtetett délnyugati, valamint a szász székek emelte délkeleti, az ágyúöntőházat (Kendervár) magába foglaló bástya készült el 1628–1629-re.¹⁹¹ Csak gyanítjuk, hogy időközben – a harmincéves háborúban szerzett tapasztalatokból – kiderülhetett, hogy a nagy költséggel emelt, fejedelmi székhelyhez illő, reprezentatív bástyák sem védhetik meg a közeli dombokra telepített tüzérség ellen ostrom esetén a fejedelmi székvárost,¹⁹² melyet vízellátásától

is elvághattak, s ezért a vár további erősítéséről lemondtak. Később, az 1658–1661-es hatalmi válság folyamán, Gyulafehérvár valóban kardcsapás nélkül jutott az Erdélybe tört török–tatár csapatok kezére.

80. Giovanni Morando Visconti: Fogaras vára. 1699.

81. Fogaras vára délnyugat felől

82. Fogaras vára északkelet felől

Ilyen körülmények között eshetett a választás a fejedelemszónokok birtokába került, az Olt árterületén fekvő, jóval kisebb alapterületű, de polgári lakosság által nem lakott fogarasi várra, amelyet Bethlen Gábor és I. Rákóczi György fejedelem korában építettek ki. Az a tény, hogy ez az erődítmény ellen tudott állni később a kuruc ostromzárnak is, azt bizonyítja, hogy a 17. század elején jól mérték fel a lehetőségeit.

Fogaras széles vizesárokkaal kerített várát három füles- és egy egyszerű olaszbástya védi, egykor felvonóhidas kapuja fölött pedig viszonylag alacsony, négyszögletű torony terpeszkedik. A fülesbástyák egyike, a délkeleti talán még Báthory Boldizsár (mh. 1594) építkezéseinek köszönhető, a másik három

bástyát Bethlen Gábor építtette. Az ő építkezésére utaló 1625-ös felirat éppen az egyetlen „régí”, olasz rendszerű bástyán található. Külső köpenyűk többnyire téglából épült, menedékes lábukat félköríves metszetű övpárkány választotta el a felső regisztertől. Mellvédjüket lőrés-sor koronázta. A kapuoldal bástyáit még I. Rákóczi György korában is alakították, kétségtelenül azért, hogy kazamatáikból pásztázni lehessen a szomszédos bástyák homlokfala előtti holteret is.¹⁹³ A vár két oldalán a falakat belülről földtöltéssel erősítették meg, az Olton átvető rév védelmére pedig – az erődöt kiterjesztve – Bethlen Gábor fejedelem egy huszárvárat is építtetett, melynek sarkaira két, gerendából összerótt „szép bástyácska mostani formán, kiben 25 puskás legény férjen” – került.¹⁹⁴

